

УДК 340.1

Довганич Василь Антонович,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права,
ПВНЗ Університету Короля Данила

ІДЕОЛОГІЯ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ ТА ЕТАПИ ЇЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ПРАВОВІЙ СВІДОМОСТІ ГАЛИЧАН КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТ.

У статті розкривається особливості становлення і генеза ідеології соціал-демократичного типу в середовищі галицьких мислителів. Акцентується увага на правових поглядах І.Франка та М.Павлика. Аргументується думка про те, що розвитку ідеології соціал-демократії в Галичині обумовлювався правовою системою Австро-Угорщини, конституція якої мала ліберальний характер і не забороняла розвиток різноманітних ідеологічних течій.

Ключові слова: правова ідеологія, Австро-Угорщина, правова система, конституція, І.Франко, М.Павлик.

Постановка проблеми. Поява у Галичині соціалістичної політико-правової ідеології була цілком закономірним процесом, обумовленим розвитком продуктивних сил та модернізаційними процесами у економічній сфері, що зрештою стало причиною появи нових соціальних груп з їхніми власними політичними інтересами та вимогами. Найявні правові ідеології не здатні були інтегрувати їх у політичну та правову системи суспільства. Це було загальноєвропейською тенденцією, яка знайшла найбільший розквіт у тих країнах, де промисловий розвиток був найбільш динамічним. У Галичині, як складній частині Австро-Угорщини, становлення соціалістичної правової ідеології мало певну специфіку, що обумовлювалося аграрним характером краю, слабким розвитком пролетаріату, який складав соціальну базу соціалістичного руху у інших європейських країнах та польсько-українськими суперечностями, які зумовлювали переплетіння політичних, національних і соціальних питань.

Актуальність нашого дослідження обумовлюється потребою вивчення ідеології соціал-демократії, яка виявилася найпоширенішою на межі ХІХ-ХХ ст. і вплинула на процес формування концепції національної держави, яку вдалося реалізувати 1918 р.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічною основою нашого дослідження стали праці О.Босака, Я.Грицака, О.Жерноклеєва, Л.Кобути, М.Коропатник, К.Левицького, О.Сухого, І.Франка, В.Шевчука.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є визначення змісту та напрямків еволюції ідеології соціал-демократичного спрямування у Галичині кінця ХІХ – початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Галичині й на Буковині рух за втілення соціалістичних ідей зароджувався у своєрідних умовах тогочасної Австро-Угорщини. Австрійська конституція 1867 р., проголосивши свободу слова, зборів і асоціацій, стала важливим фактором, який забезпечував і одночасно спрямовував розвиток цього руху переважно легальним шляхом з використанням парламентських форм боротьби, збереження і використання існуючої держави як інструмента соціальних змін [4, с. 100]. Найявність у краї формально-правових умов для легальної політичної боротьби, як також ідейний вплив західноєвропейської соціал-демократії, зумовили еволюційність світогляду галицьких соціалістів. Типовою для них була думка польського соціаліста Б.Лімановського про те, що революції необхідні лише в деспотичних державах, таких як Росія, а в конституційних країнах прогрес у бік соціалізму повинен відбуватись мирно.

Особлива заслуга у зародженні соціал-демократичного руху в Галичині належала І.Франку та М.Павлику. Вони брали активну участь у робітничому русі Галичини, співпрацювали з польськими соціалістами в газеті «Ргаса» [5, с. 16-17]. Перше покоління українських соціалістів було представлене університетською молоддю, яка перебувала під сильним впливом марксистської теорії. Однак досвід Галичини, як аграрного краю змушував їх шукати іншу соціальну базу руху та модифікувати соціалістичну теорію відповідно до умов краю. Власне це стало приводом

непорозуміння між польськими та українськими соціалістами та зосередженні уваги на створенні партії, яка б репрезентувала інтереси українського селянства Галичини [2, с. 73].

З метою популяризації соціалістичних ідей серед робітників у 1878 р. І.Франко написав польською мовою «Катехізис економічного соціалізму». На думку автора суть соціалізму, полягала в усуненні будь-якої суспільної нерівності, визиску та злиднів шляхом передачі засобів виробництва з приватної власності в загальну [14, с. 44]. При цьому перехід до соціалізму має відбутися шляхом реформ, а основне завдання соціалістичної пропаганди – створити умови для здійснення такої реформи шляхом підготовки й освіти народу. Наголошуючи на необхідності знищення національного гніту, політичної залежності та пригноблення одного народу іншим І.Франко на той момент ставив соціальне питання вище національного, відзначаючи, що «незалежність політична взагалі нічого не значить для людей порівняно з внутрішнім соціальним рабством» [14, с. 53-55]. Таким чином юридичні і політичні проблеми розглядалися як похідні від економічних.

У 1880 р. І.Франко разом із польськими соціалістами Болеславом Червенським та Людвігом Інлендером склав першу «Програму галицьких соціалістів», що мала стати платформою для створення в Галичині інтернаціональної за характером робітничої партії. Головною ідеєю документа була теза про необхідність використання всіх реальних можливостей для мирного переходу від капіталізму до соціалізму, шляхом використання існуючих державних інституцій «з метою поетапного приготування нової суспільної організації» [6, с. 17]. Це визначало головну політичну вимогу галицьких соціалістів – «повсюдне право вибору і виборності до парламентських органів, як центральних, так і провінційних, і обштинних, ... прямих виборів і таємного голосування», а також першочергове завдання робітничого руху – «здобути якнайбільшу політичну владу» легальним шляхом [15, с. 455-456].

У національному питанні галицькі соціалісти виходили з тези про рівність народів та стверджувалося їх право на вільний розвиток. Далі у програмі відзначалося: «Наше бажання – щоб польський і український народи здобули незалежне національне існування» [15, с. 461-462]. Однак оптимальною формою майбутнього державного устрою лідери галицьких соціалістів уважали «якнайширшу федерацію».

Організаційне оформлення соціал-демократії в Галичині було започатковане утворенням у листопаді 1890 р. у Львові Галицької робітничої партії (ГРП), яка після I з'їзду в 1892 р. була перейменована на Соціал-демократичну партію Галичини (з 1893 р. – і Сілезії (СДПГіС)). У своїй діяльності вона керувалась програмними принципами австрійської соціал-демократії і була її автономною секцією, об'єднуючи у своїх лавах не тільки польських, але й українських та єврейських робітників Галичини [5, с. 120]. Згідно ідей соціал-демократії соціалістичний рух мав розвиватися як інтернаціональна сила, яка виступає єдиним фронтом проти спільного ворога і розглядала національне питання як похідне від соціального. Ідеї поступової соціалізації засобів виробництва, здобуття влади парламентським шляхом, збереження та використання чинних державних інститутів як інструментів суспільної трансформації свідчили про значний вплив австрійської соціал-демократії на галицьких українських соціалістів [5, с. 166].

У жовтні 1890 р. в Галичині під впливом революційно-демократичних ідей М.Драгоманова ліве крило західноукраїнського національного руху оформлюється в Русько-Українську радикальну партію на чолі з Іваном Франком та Михайлом Павликом. Саме в надрах цієї партії в 90-х роках XIX ст. зароджувалась і викристалізовувалась соціал-демократична течія в українському національно-політичному русі, апробувалась її ідеологія, формувалися кадри майбутньої Української соціал-демократичної партії (УСДП). До її заснування залучилися М.Ганкевич, Р.Яросевич, Ю.Бачинський, В.Охримович, які вважали себе марксистами та соціал-демократами.

На організаційних зборах РУРП була ухвалена партійна програма, що ґрунтувалася на принципах наукового соціалізму [16, с. 185]. Програма містила суспільно-економічні, політичні та культурні вимоги. Політичні постулати мали загальнодемократичний характер і включали: свободу совісті, слова, друку, зборів і товариств, рівних політичних прав чоловіків і жінок, запровадження прогресивного оподаткування прибутків [11, с. 65].

У програмі-мінімум Русько-Української радикальної партії йшлося про те, що її найближчими завданнями є досягнення матеріального добробуту трудящих, усунення всякої експлуатації,

проведення реформ, спрямованих на економічне піднесення краю. У програмі-максимум декларувалося прагнення радикалів до встановлення колективної організації праці й колективної власності на засоби виробництва еволюційним шляхом [13, с. 9-10]. Робилася спроба вирішити аграрне питання: передбачався перехід землі у власність громад законним шляхом: громади отримували першість на придбання землі, яка знаходилася в кордонах громади, при вільному продажі або продажі на аукціоні. Програма також передбачала зміни у судовій системі: розширення компетенції громадських судів, а також відповідальності судів присяжних у справах про важливі злочини і правопорушення; ліквідація обмежень при виборі судів присяжних; відповідальність урядовців перед судом присяжних за порушення законів під час виконання обов'язків [11, с. 66, 68].

У національному питанні програма РУРП не ставила метою досягнення державної самостійності України, а пропонувала лише запровадження в Австро-Угорській імперії «правдивого автономізму, який би бачив силу монархії в якнайкращім культурнім і національнім розвої провінції і народностей, в задоволенні всіх їхніх жадань...», так щоб усі життєво важливі справи вирішувалися місцевою адміністрацією [13, с. 12]. Однак далі вказувалося, що розвиток народних мас можливе тільки на національному ґрунті, а тому у національних справах радикальна партія намагатиметься підносити «почуття національної самосвідомості, солідарності в масах усього руско-українського народу». Це передбачалося здійснювати легальним шляхом, за допомогою зборів, з'їздів, товариств, демонстрації, пресу [11, с. 69].

Виникнення української національної секції австрійської соціал-демократії розтягнулося на період 1896 – 1899 рр. і остаточно завершилося лише виходом частини «молодих» із РУРП та проголошенням ними у вересні 1899 р. про утворення Української соціал-демократичної партії як складової СДРПА. Лідерами УСДП були М. Ганкевич, С. Вітик, Ю. Бачинський та ін. Як і австрійська соціал-демократія, УСДП визнавала революційну за суттю основну мету робітничого руху – запровадження соціалізму, але відмовлялася від найрадикальніших, насильницьких засобів її досягнення. Основу ідеології було взято Гайнфельдська програма австрійської соціал-демократії (30 грудня 1888 – 1 січня 1889 р. на з'їзді в містечку Гайнфельд) [4, с. 149]. А також уточнену Брюнську (1899 р.) і Віденську програми (1901 р.).

Концепції провідних діячів СДРПА щодо національного питання знайшли відображення в рішеннях VII з'їзду австрійської соціал-демократії, що проходив 24 – 29 вересня 1899 р. у Брюні (Брно). Уперше на з'їзді австрійської соціал-демократії окремою делегацією в складі двох осіб була репрезентована українська секція партії – УСДП (М.Ганкевич і Р.Яросевич). Основний зміст програми зводився до п'яти пунктів:

1. Австрію належить перетворити на «демократичну союзню державу національностей».
2. Замість історичних коронних країв мають бути утворені національно розмежовані самоврядні адміністративні одиниці, в кожній із яких законодавство й управління перебувало б у руках національної ради, обраної на основі загального, рівного й безпосереднього виборчого права.
3. Усі самоврядні території одної нації творитимуть разом один національний союз, котрий буде вирішувати всі свої національні справи цілком автономно.
4. Права національних меншин мають бути забезпечені окремим законом, прийнятим імперським парламентом.
5. Соціал-демократія не визнає жодних національних привілеїв, тому відкидає вимогу єдиної державної мови, а про потребу спільної посередницької мови для спілкування має прийняти рішення імперський парламент.

Заключна частина програми, містила тезу про «право кожної нації на національне існування і розвиток» [5, с. 206], однак вона була відсутня в програмі соціал-демократичної партії Австрії, а вище згаданий партійний конгрес поставив вимогу перебудови Австро-Угорщини на засадах територіальної та культурно-національної автономії. Необхідність збереження Австро-Угорської держави соціал-демократи мотивували загрозою Європі з боку Російської імперії. Брюнська національна програма була компромісом, ухваленим із метою уникнення розколу.

Брюнську національну програму СДПА з'їзд Української соціал-демократичної партії (1903 р.) визнав для себе обов'язковою.

Представник УСДП на конгресі М.Ганкевич, підкресливши, що партія вважає повне національне визволення й рівноправність передумовою дійсного інтернаціоналізму, заявив, «змагатимуться до національної свободи свого народу, щоби возз'єднаний і звільнений український народ став поряд з іншими націями як рівноправний член» [12, с. 138]. ППСД виступила з аналогічною заявою.

Початок ХХ ст. був періодом ідейно-політичного і організаційного зміцнення партії. Під впливом австрійської соціал-демократії домінуючими в УСДП стали ідейні концепції соціал-реформізму і парламентаризму. Партія орієнтувалася на мирні поетапні перетворення у суспільстві в напрямку до соціалізму, на легальні форми політичної діяльності. Як і вся соціал-демократія Австрії, УСДП поділяла стратегічні цілі і тактичні методи боротьби за соціалізм.

2 – 6 листопада 1901 р. відбувся VIII з'їзд СДРПА, у числі його 149 делегатів було й 20 представників Галичини, зокрема 15 польських і 5 українських соціал-демократів. Своїми рішеннями він переглянув Гайнфельдську програму, усунувши з неї положення про обмежене значення парламентаризму й необхідність використання парламентської трибуни для революційної агітації, про необхідність захоплення пролетаріатом державної влади та інші. У програмі не було положень про зміни форми правління в Австро-Угорській державі з монархії на республіку, тим паче встановлення диктатури пролетаріату [8, с. 97]. Хоча засуджувалося національне гноблення і проголошувала остаточне врегулювання національної і мовної проблем в напрямку рівноправ'я [1, с. 12]. Головні політичні гасла партії зводилися до введення загального, рівного, безпосереднього й таємного виборчого права до всіх законодавчих і представницьких органів, пропорційної системи виборів та дотримання демократичних прав і свобод громадян. Це фактично розглядалося як основна передумова посилення політичного впливу робітничого класу в тій мірі, яка дозволила б уже в рамках існуючої держави й капіталістичного ладу здійснювати поетапні суспільні перетворення в соціалістичному напрямку, в інтересах трудящих класів законодавчим шляхом, через здобуття більшості в парламенті, хоч про це й не було прямо сказано в тексті. Суттєвим недоліком політичної платформи партії була відсутність селянської програми, що утруднювало діяльність соціал-демократів у таких аграрних регіонах, як Галичина.

З прийняттям Віденської програми партія остаточно віддала перевагу мирним, легальним формам політичної боротьби, стала на шлях реформізму та парламентаризму. Ідеологія національних секцій СДРПА формувалась під безпосереднім впливом австрійської соціал-демократії, а також відповідних тенденцій у міжнародному робітничому русі, про які їх діячі були добре поінформовані через різноманітну соціалістичну пресу, книжкові видання й брошури, що надходили з-за кордону. Теорія і практика реформізму краще, ніж революційні доктрини, відповідала конкретним умовам Галичини й Буковини як аграрних регіонів із численними феодальними пережитками, де соціал-демократи покликані були боротися насамперед за здійснення загальнодемократичних перетворень. Тому галицько-польські соціал-демократи практично відразу солідаризувалися з ідеями ревізіонізму [5, с. 231].

Активізація соціал-демократичного руху в Галичині була викликана подіями російської революції 1905–1907 рр. В Австро-Угорщині і Галичині, зокрема, суспільно-політичний рух був націлений на досягнення прямого виборчого права в Державну раду – австрійський парламент. Проблема полягала в тому, що галицька громадськість вимагала ліквідації куріальної виборчої системи (куріальна система передбачала поділ виборців по 4 куріях, приналежність до яких визначалися соціальним статусом і майновим цензом) в парламент та введення в державі демократичного загального виборчого права [10, с. 238].

Під час боротьби західноукраїнського суспільства за запровадження загального виборчого права у 1905 році В. Левинський під егідою УСДП опублікував агітаційну брошуру «Про загальне виборче право», в якій обґрунтовував позитивне значення демократичних форм волевиявлення внаслідок запровадження загального виборчого права до законодавчих та представницьких органів держави різних рівнів, розглядав можливі перспективи приходу до політичної влади представників трудових мас і, відповідно, використання ними законодавчих механізмів державної влади для забезпечення суспільних перетворень [7, с. 167].

Важливою формою політичної діяльності соціалістів В.Левинський вважав боротьбу за представницькі мандати в державних і самоврядних органах. Він наголошував на важливості розвитку демократії, її основних критеріїв і цінностей, декларував потребу демократичних перетворень «... що мають на меті забезпечити політичну рівноправність українців у державі і краю, домагане заведення загального голосування до сойму, рад повітових і громад, домагане національної автономії українського народу» [9, с. 49].

Ключовим моментом у формуванні політико-правових постулатів українського соціал-демократичного руху в Галичині стала конференція УСДП 12 – 13 червня 1907 р. у Львові. З доповіддю про найближчі політичні завдання партії на конференції виступив В.Левинський в якій запропонував резолюцію, що вимагала поділу коронного краю на українську й польську автономні території при забезпеченні широких прав національним меншинам. Як на головну перешкоду на шляху до здійснення цього постулату резолюція вказувала на галицький сейм і висувала як основне політичне завдання партії організацію боротьби за загальне, рівне, безпосереднє й таємне виборче право до крайового законодавчого органу. Цей же політичний постулат висунули в числі своїх першорядних вимог також НДП і УРП [3]. Після короткої дискусії резолюцію доповідача було одностайно ухвалено [4, с. 145-146].

Вибух світової війни поставив соціал-демократів перед альтернативою втрати усіх здобутків у сфері прав і свобод людини, з можливим їх подальшим розширення у разі перемоги Росії, або боротьба на боці Австро-Угорщини з перспективою визволення усіх українських земель. Вибравши перший варіант УСДП стала на шлях консолідації з іншими політичними силами у результаті чого 1-2 серпня у Львові було утворено Головну Українську Раду. У своєму маніфесті від 3 серпня 1914 р. ГУР закликала український народ виступити проти царської імперії, у складі тої держави, в якій українське національне життя знайшло свободу розвитку. Таким чином, українські політичні сили продемонстрували одностайну підтримку Австро-Угорщині. Маніфест був складений замісником голови ГУР М. Ганкевичем [9, с. 122].

Висновки. Таким чином поширення соціалістичної правової ідеології у Галичині було закономірним і обумовлене загальноєвропейськими тенденціями. Соціалізм у Галичині розвивався у руслі австрійського і не набув крайніх форм притаманних марксизму і його можна віднести до реформістського напрямку. Стрижень соціалістичної правової ідеології складала теза про верховенство громадських інтересів над приватними і що суспільство повинно базуватися на економічній і соціальній рівності, справедливому розподілі виробленого продукту. Це можна було досягти завдяки відповідному соціальному механізмові, побудованому державою. Особливістю правової ідеології соціалістів Галичини стала кристалізація на фоні польсько-українського протистояння ідей незалежної, соборної держави, як гаранта реалізації соціально-економічних постулатів.

Список використаних джерел

1. Босак О. І. Українська соціал-демократична партія в соціальному і національному рухах Галичини (90-ті рр. XIX ст. – 1914 р.) [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : (07.00.01 – історія України) / Орест Іванович Босак ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 2003. – 19 с.
2. Грицак Я. «Молоді» радикали в суспільно-політичному житті Галичини / Я.Грицак // Записки НТШ. – Львів, 1991. – Т.ССXXII. – С.71–110.
3. Діло. – 1907. – 8 лип.
4. Жерноклеєв О., Райківський І. Лідери західноукраїнської соціал-демократії. Політичні біографії / О. Жерноклеєв, І. Райківський. – К.: Вид-во «Основні цінності», 2004. – 283 с.
5. Жерноклеєв О.С. Національні секції австрійської соціал-демократії в Галичині й на Буковині (1890 – 1918 рр.). – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2006. – 536 с.
6. Жерноклеєв О.С. Українська соціал-демократична партія (1899 – 1918 рр.). – Івано-Франківськ: Івано-Франківська обласна друкарня, 1997. – 102 с.

7. Кобута Л. Сутнісні засади соціал-демократії в політичних поглядах В. Левинського / Л.Кобута // Політичний менеджмент. – 2006. – № 3. – С. 165-173.
8. Коропатник М. Особливості соціалістичного та соціал-демократичного руху в Україні: історична ретроспектива / М. Коропатник // Сіверянський літопис. – 2013. – № 1. – С. 94-105. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sl_2013_1_13.
9. Левицький К. Українські політики. Сильветки наших давніх послів і політичних діячів / К. Левицький. – Львів, 1936.
10. Стрельбицька С. Микола Ганкевич – галицький соціал-демократичний та профспілковий діяч / С. Стрельбицька // Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: : Історія, міжнародні відносини. – 2014. – Вип. 14. – С. 235-241. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ues_2014_14_24.
11. Сухий О. Національна ідея в програмах та діяльності українських політичних партій Галичини (кінець XIX – початок XX ст.). – Львів: Каменяр, 1998. – 132 с.
12. Тараненко М. Г., Тараненко М. М. Ідеї відродження національної державності в програмних документах політичних партій і організацій України (кінець XIX – початок XX ст.) // Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. Випуск 1/2 (25/26), 2015. – С. 133-140. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/119344/113875>.
13. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті. Документи і матеріали. Упорядники: Т. Гунчак, Р. Сольчаник. – Мюнхен, «Сучасність», 1983. – 510 с.
14. Франко І. Що таке соціалізм? // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – Т.45. – К.: Наукова думка, 1986.
15. Франко І.Я. Програма галицьких соціалістів. // Франко І. Зібрання творів: У 50 т. – Т.45. – К.: Наукова думка, 1986.
16. Шевчук В.П., Тараненко М.Г. Історія української державності. – К., Либідь, 1999. – 480 с.

Давганьч В. А. Идеология социал-демократической направления и этапы ее трансформации в правовом сознании галичан конца XIX – начале XX в.

В статье раскрываются особенности становления и генезис идеологии социал-демократического типа в среде галицких мыслителей. Акцентируется внимание на правовых взглядах И. Франко и Павлика. Аргументируется мысль о том, что развитие идеологии социал-демократии в Галичине обуславливал(а) правовой системой Австро-Венгрии, конституция которой выт(к) либеральный характер и не запрещала развитие различных идеологических течений.

Ключевые слова: правовая идеология, Австро-Венгрия, правовая система, конституция, И.Франко, Павлик.

Dovhanych V. A. The ideology of the social-democratic direction and the stages of its transformation in the legal consciousness of Galicians late XIX – early XX century

The article reveals the peculiarities of the formation and genesis of the ideology of the Social-Democratic type among Galician thinkers. The attention is focused on the legal views of I. Franko and Pavlik. It is argued that the development of the ideology of social democracy in Galicia conditioned the legal system of Austria-Hungary, whose constitution was liberal in nature and did not prohibit the development of various ideological trends.

Key words: legal ideology, Austria-Hungary, legal system, constitution, I.Franko, Pavlik.

Надійшла до редакції 12 червня 2018 р.

